

I N N E H Å L L

- Sida 1 Om att uttrycka sig exakt
- " 1 Nya ordlistor
- " 2 Tillsatsämne eller tillsatsmedel?
- " 2 Svensk motsvarighet till den engelska termen phlegmatizer

Om att uttrycka sig exakt

I Svensk Naturvetenskap 1971, den senaste årsboken från Statens naturvetenskapliga forskningsråd, ingår ett bidrag av Einar Selander under rubriken Om att uttrycka sig exakt. Uppsatsen betraktar terminologiarbetet som ett försök att upprätta ett system, ett exakt språk i språket och skärskådar ur den synvinkeln både den historiska bakgrunden och dagens utveckling. Vidare behandlar författaren mekanisering inom terminologiverksamheten och tar där bl.a. upp ett tidigt exempel, hämtat från sextonhundratalet.

Medlemmar och andra intresserade kan på begäran erhålla särtryck från TNCs kansli.

Nya ordlistor

Som årets första publikation har tidigare annonserats TNC 46 Betongteknisk ordlista. Av olika skäl fördröjs utgivningen till september. Omfånget väntas bli 395 sidor och cirkapriset 35 kr, inklusive mervärdesskatt. Omkring 1300 termer definieras på svenska och motsvarigheter anförs på engelska, franska, tyska, danska, norska och finska.

Förseningen har medfört en tillfällig oregelbundenhet i sifferserien. TNC 47 Bryggeriteknisk ordlista har nämligen hunnit utkomma under sommaren. Priset är även här ca 35 kr och omfånget 200 sidor. Beställning kan ske genom bokhandel eller Sveriges Standardiseringskommission.

Bryggeriteknisk ordlista omfattar 1195 svenska termer fördelade på 26 grupper som följer öltillverkningen från ax till sejdel. För varje term ges en koncis definition och motsvarigheter på tyska, engelska och franska. Termerna är sökbara via alfabetiska register på alla fyra språken. Litteraturförteckning och förklaringar till i ordlistan förekommande egennamn ökar verkets användbarhet.

Terminologiskt har bryggeritekniken mottagit bidrag från botanik, mikrobiologi, vattenkemi, kylteknik, mekanik och andra områden. Ordlistearbetet har bl.a. inneburit avstämning mot gällande språkbruk på dessa fält, till fromma för kommunikationen över gränserna. Språk- och kulturhistoriskt knyts det största intresset givetvis till de termer som har en särpräglad betydelse inom bryggeritekniken. Det tyska inflytandet gör sig som väntat påmint, både i form av rena lånord och vid översättningslån av äldre datum. När det gäller mer sentida påverkan av utländska förlagor kan anledning och möjlighet finnas att söka styra språkutvecklingen mot större anpassning till inhemska förhållanden.

Ett par exempel skall få belysa dessa omständigheter. Innan maltet torkas bredds det ut på en svelka (D Schwelkboden m, Schwelke f) för att vissna (D welken). Själva torkningen försiggår med hjälp av värme från ett särskilt utrymme, en sugga (D Sau f, Darrsau f) varefter maltets avdragning sker med en mekanisk anordning, en åсна (D Esel m, Darresel m). Dessa uttryck är pregnanta och lätthanterliga. Annorlunda är det med ord liknande "partyfat" (E party cask). Här rekommenderar TNC 47 istället nybildningen gillefat.

Verket utgör resultatet av ett mångårigt arbete av en person som till kunskaper och engagemang för uppgiften varit sällsynt lämplig, civilingenjör Harald Thunaeus, tidigare anställd vid AB Stockholms Bryggerier. Thunaeus är också känd som författare till det stora verket Ölets historia i Sverige.

Ordlistan har redan fått ett överraskande gott mottagande. Terminologi-sektionen vid EECs central i Luxemburg, som under våren haft problem med bryggeritekniska uttryck i sitt utbyte av kunskaper och dokument, har till TNC framfört sin uppskattning av den svenska ordlistan som till kvalitet och omfång anses sakna motsvarighet: de i listan ingående utländska term-ekvivalenterna är till 95% att betrakta som "fixed terms".

Tillsatsämne eller tillsatsmedel?

Ett medel är ett ämne, använt för visst ändamål. Den formuleringen sammanfattar en tidig rekommendation från TNC i fråga om tekniskt viktiga termer med mycket allmän innebörd. (TNC 6:20, 1944). Helst ville man kan ske lämna ord som medel och ämne odefinierade. En viss kärna måste ju alltid finnas att återföra definitionerna av alla övriga ord på. Men frågor anmäler sig som kräver ställningstaganden även på grundnivån. Man tvekar t.ex. i valet mellan orden tillsatsmedel och tillsatsämne. Svenska Akademiens Ordlista anger endast det senare alternativet medan TNCs ovan citerade uttalande tycks peka på det förra som riktigast.

TNC finner vid prövning av denna termfråga att den bakomliggande systematiken här väger tyngre än förekomsten i SAOL. Till stöd kan anföras innebörden i ordpar som garväme - garvmedel, näringsämne - näringsmedel, färgämne - färgmedel. Ämnet är bäraren av kemiska och fysikaliska egenskaper, abstraherad från form och andra yttre kännetecken. Medlet är ämnet i dess användning för visst ändamål.

Man tillsätter således ämnet träkol som ett medel att nedbringa förbrännings-hastigheten hos krut och det är mest naturligt att då tala om ett tillsatsmedel.

Svensk motsvarighet till den engelska termen phlegmatizer

Verbet flegmatisera är väl känt inom pyrotekniken. En av TNCs rådgivare rapporterar ett flertal förekomster, bl.a. i officiella skrifter. Uttrycket flegmatiserat krut är inte heller okänt. Däremot synes vedertagen svensk benämning saknas för det tillsatsmedel - se föregående inlägg - som åstadkommer den sänkning av förbränningshastigheten som åsyftas.

Saken har aktualiserats av en fråga som inte direkt rör pyrotekniken utan hantering av organiska föreningar med starkt oxiderande verkan och därför känsliga för värme och friktion under t.ex. transport. Denna känslighet ned-sätts med vad som på engelska kallas phlegmatizer, på franska flegmatisant.

De upplysningar som TNC inhämtat antyder att det är alldeles samma verkan och delvis samma ämnen som avses i de båda fallen. Karakteristiskt tycks vara att inblandning sker till hög halt, 50% eller mer.

Inför uppgiften att ge ett svenskt namn på den typ av tillsatsmedel det rör sig om här vill TNC i första hand förorda det beskrivande uttrycket flegmatiserande tillsatsmedel. Förslaget kan synas onödigt omständligt. Det ansluter emellertid till TNCs syn på ordbildningen i fall som detta. När en svensk

term saknas och ingen klart lämplig översättning omedelbart anmäler sig bör nybildningen avspegla en redan godtagen systematik. Flegmatisera är ju ett accepterat ord och tillsatsmedel står i motsatsförhållande till fyllmedel, utsäger alltså att det här är fråga om en kemisk eller fysikalisk verkan. Språkutvecklingen får sedan skapa en kortare term, förhoppningsvis grundad på den längre formen, att prövas av TNC när tiden härför är mogen.

Sida 10

Nya ord

Tillsatsmedel

Engelska termen phlegmatizer

Om ett nytt ord

I boken "Svenska språket 1971, den senaste årsboken från Statens naturvetenskapliga forskningsråd" ingår ett bidrag av Einar Selander under rubriken "Om ett nytt ord". Utgången i artikeln ter sig att det som ett "nytt ord" beträffar ett system, ett exakt språk i språket och skiljer sig från tidigare ord som den historiska bakgrunden och dagens utveckling. Detta innebär att man som språkvetare är som teknologivetskaparen och inte är som en vanlig språkbrukare från språkförhållanden.

Om man vill ha mer information på begreppet erhålla särtryck från TNC.

Nya ord

Den första listan publiceras i den närmast utkomna TNC 46. Beställningskostnad är 15 kr. Den andra listan publiceras till september. Den tredje listan kommer ut i slutet av året. Inkluderade i kostnaden är porto. Beställningarna till de olika listorna på svenska och utvecklingarna anföras på engelska, franska, tyska, danska, norska och isländska.

Förordningen har medfört en betydande ökning i sifferserien. TNC 47 Bryggvetenskap publiceras den närmast utkomna under sommaren. Priset är även här ca 35 kr och omfattar 200 sidor. Beställning kan ske genom bokhandeln eller direkt till Statens språkvetenskapliga kommission.

Bryggvetenskap offentliggjordes 1977 svenska termer fördelade på fyra språk som följer alfabetiskt ordning efter språk. För varje term ges en tydlig definition och motvarigheter på tyska, engelska och franska. Termerna är sökbara via alfabetiska register på alla fyra språken. Litteraturreferenser och förklaringar till i ordlistan förekommande agennamn ökar värdet av arbetet.

Terminologiska har bryggvetenskapen mottagit bidrag från botanik, mikrobiologi, vattenbruk, kryddkunskap och andra områden. Ordlistarbetet har bl.a. inneburit utvärdering av tidigare språkbruk på dessa områden, till framtida korrekturen över kraven. Språk- och kulturhistoriskt belysa det största behovet givetvis till de termer som har en särpräglad betydelse inom bryggeritekniken. Det tydliga målet är att göra sig som väntat på ett tydligt sätt av nya termer och vid överlämnandet av äldre datat. Det är viktigt att tidiga påverkan av utländska förläggare kan anledning och förhoppning är att den stora språkutvecklingen och större anpassning till tekniska områden.